פרשת דברים
תרפ"ט
(הזכויות שמורות לספרית אלינר,
המחלקה לחינוך, הסוכנות היהודית)

א. חומשי התורה ומשנה תורה
ב. נבואה "לכתחילה" ו"בדיעבד"
ג. נבואה לשעה ולדורות
ד. תדיר ומקודש
ה. ערבות ותוכחה
ו. לוחות ראשונים, מעשה העגל, לוחות שניים
ז. תורה ותפילה
ח. אבלות ונחמה

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן וגו'". ספר דברים נקרא בפי חז"ל[1] "משנה תורה", אם כי נזכרים בו עניינים רבים שאינם מופיעים בחומשים הקודמים.[2] על ההבדל בין משנה תורה לספרים האחרים אמרו חז"ל, שהללו משה מפי הגבורה אמרן, ומשנה תורה—משה מפי עצמו אמרו.[3] דברים אלו אי אפשר לפרשם כפשוטם, שהרי דרשו חז"ל, "אלה המצוות, שאין הנביא רשאי לחדש דבר".[4]

אמנם עצם ענין הנבואה צריך להסבירו. מצד אחד—"אמר רב אדא ברבי חנינא אלמלי חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמישה חומשי תורה וספר יהושע בלבד, מאי טעמא, כי ברוב חכמה רוב כעס", "לפי שבעטו וחטאו, נוסף להם רוב חכמה, שאר הספרים, להטריחן יותר".[5] מאידך, נאמר בפרשת שופטים,[6] "כי הגויים האלה אשר אתה יורש אותם, אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו, ואתה לא כן נתן לך ד' א-לוהיך, נביא מקרבך כמוני יקים לך ד'". משמע שתופעת הנבואה לישראל היא בבחינת מתנה, "לא כן נתן"; וכן לעתיד לבוא, לעת תיקון החטא, הרי נאמר, "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא"[7] דהיינו שהנבואה היא בבחינת "לכתחילה" ולא "בדיעבד".

מצד נוסף לימדונו חז"ל על חלוקת הנבואה לשעה ולדורות. "הרבה נביאים עמדו להם לישראל, כפליים כיוצאי מצרים, אלא נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה ושלא הוצרכה לא נכתבה".[8] והנה נמצא בגמרא[9] הביטוי: תדיר ומקודש—תדיר קודם. ההנגדה בין תדיר למקודש משמעה שהתדיר הוא לדורות, ואילו המקודש הוא לשעתו בלבד. כיוצא בזה, קדושת המשכן היא קדושת שעה, "משכן זימנא", וקדושת המקדש היא קדושה תדירית, "בית עולמים". אע"פ כן אמרו,[10] אשכחן מקדש דאיקרי משכן, ומשכן דאיקרי מקדש, דהיינו, אין לָמוד את בחינת הקדושה לשעה ולדורות באמת-מידה של קדושה קטנה או גדולה. כיוצא בדבר, היחס בין תדיר למקודש. הוא אינו יחס של כמות, שהאחד נמשך וקבוע תדיר, ואילו השני, זמני וארעי, אינו תדיר. לא כך היא ההבחנה בין קדושת שעה לקדושת דורות, אלא אחרת היא.

קדושה לשעה משמעה קדושה נשגבה שאין העולם כדאי להשתמש בה לדורות, ואילו קדושת דורות היא קדושה שניתנה לבני הדורות, שהדורות יוכלו להחזיק בה. "תדיר ומקודש—תדיר קודם", מפני שאנו, בני הדורות יכולים להיות מושפעים ונהנים יותר מקדושת התדירות, ואילו קדושת השעה נאצלת מכדי שנוכל לקבלה בתדירות.[11]

אכן, לעתיד לבוא, כשתימלא הארץ "דעה את ד' כמים לים מכסים"[12] ויהיה בכוחנו לקלוט את עצמת קדושת השעה, אז תהיה ההלכה שתדיר ומקודש, מקודש קודם.[13]

החילוק הזה בין תדיר למקודש, הוא אף החילוק בין לוחות ראשונות ללוחות שניות. במעמד מתן-תורה, בנתינת

---

1. מגילה לא, ע"ב.
2. ראה בהקדמת הרמב"ן לספר דברים.
3. מגילה שם.
4. שבת קד, ע"א; וע"ע תוספות מגילה לא, ע"ב ד"ה משה.
5. נדרים כב, ע"ב ושם ברש"י.
6. דברים יח, יד-טו.
7. מלאכי ג, כג.
8. מגילה יד, ע"א, וראה לעיל פ' קרח תרצ"א.
9. זבחים יד, ע"א וראה לעיל פ' קרח תרצ"א.
10. עירובין ב, ע"א; ראה לעיל פ' וישב תר"ץ; פ' תרומה תרצ"א הערה 32. השווה: "בשמן רענן" א, ריב-ריג, גרגיר מ"המערכה" שלפנינו כפי שנשתמר ברשימותיו של ר' דב מילשטין.
11. ראה לעיל פ' לך-לך תרצ"א; פ' וארא תר"ץ; פ' במדבר תרפ"ט; פ' נשא תרפ"ט; פ' קרח תרצ"א.
12. ישעיה יא, ט.
13. ראה בירושלמי נזיר, פ"ז, ה"א ע"פ גירסת בעל "קרבן-העדה", שזוהי דעת בית שמאי; וראה ב"ליקוטי תורה" במדבר דף נד, ע"ג: האר"י ז"ל פירש שלעתיד, בזמן המשיח, תהיה ההלכה כבית שמאי, כמו שכתב ה"מקדש מלך". וע"ע לעיל פ' משפטים תר"ץ.

ישיבת "הכותל" ירושלים
לעילוי נשמת
ר' לוי בן' משה כלאתי ז"ל
תרומת אשתו וילדיו - לונדון

לוחות ראשונות, כתוב "ויחן שם ישראל נגד ההר"[14] ופירש"י ע"פ המכילתא, "כאיש אחד בלב אחד". אז התגבשה קדושת כלל ישראל, קדושת האחדות הלאומית הישראלית. מעלה זו היא שהולידה אז אף את הערבות בעם ישראל, כל פרט ערב למעשה חברו.[15]

סגולה זו של הערבות היא ביתנה מיוחדת לישראל. "בהנחל עליון גוים, בהפרידו בני אדם, יצב גבולות עמים ומי יהי חלק ד' עמו, יעקב חבל נחלתו".[16] היסוד אצל אומות העולם הוא הפירוד, "בהפרידו בני אדם".[17] הלאום הוא קיבוץ של יחידים נפרדים, העם נתפס כשותפות של פרטים. יש לעתים שכמה עמים מתאחדים לאגודה אחת, אבל כל זה— בגבולות, "יצב גבולות עמים", האיחוד אינו יכול להיות סופי ומוחלט. הגוים נעדרים את קדושת האחדות שנחון בה כלל ישראל. אותה אחדות שזכו לה במתן-תורה. "ויחן" מתפרש אף כלשון חנינה, מתנה שניתנה לישראל.[18]

במצב זה של אחדות עם ישראל וערבותם ההדדית בא משבר עם מעשה העגל ושבירת הלוחות הראשונות, והוא החטא הראשון של ישראל כעם—"אלמלא חטאו ישראל. יחד עם הלוחות נשברה סגולת-הכלל הישראלית, "ולמה כרת הקב"ה עמהן כאן [בערבות מואב] מפני שאותה הברית שכרת עמהן בטלוה".[19] מצב זה נמשך עד בואם לערבות מואב, מקום בו באו בברית הערבות המחודשת. אף הביטוי "ערבות מואב" אפשר לו להתפרש ע"ש הערבות שנחתמה שם[20] וקיבלוה עליהם בעוברם את הירדן.[21]

בגדריה של מצוות התוכחה יש לעיין, האם היא סיבת הכלל של "ישראל ערבין זה בזה", שהיא מסובב שלו, דהיינו מכיוון שישנה ערבות בישראל, הרי שמכוחה חייבים הערבים בתוכחה זה לזה.[22] צדדי עיון אלו תלויים במחלוקת ר' יהודה ור' נחמיה בגמרא סנהדרין[23] בהבנת הפסוק, "הנסתרות לד' א-לוהינו והנגלות לנו וגו'". לדעת ר' יהודה, על הנסתרות לא ענש עד שעברו את הירדן, ואילו לדעת ר' נחמיה, אף משעברו את הירדן לא ענש על הנסתרות.

לשיטת ר' נחמיה, שהערבות חלה רק על הנגלות, הרי שהיסוד הראשוני היא התוכחה, וזו אינה יכולה לביא אלא על דברים שבנגלה, והערבות אינה אלא פועל יוצא של מצוות התוכחה. ואילו לדברי ר' יהודה, שאחרי מעבר הירדן חלה הערבות אף על הנסתרות, הרי שהוא סובר שנקודת המוצא היא הערבות, והתוכחה אינה אלא אחת מתוצאותיה. ערבות זו היא ראשונית, מאז מתן תורה, וגם אם נפקעה במעשה העגל, הרי שבה ונתחדשה בערבות מואב.

ע"פ הסתכלות זו רואים את האומה כולה כגוף אחד, ואין אפוא לשאול, מדוע ייענש האחד על חטאי חברו הנסתרים.[24] משל למה הדבר דומה לתקלות הבאות על אבר אחד בגוף האדם בגין חולי של אבר אחר. אין שייכת כאן התנצלות על אי-אשמה. האורגניזם הוא המוליד את הערבות.

את הגדרת חז"ל, "משה מפי עצמו אמרו", אפשר לפרש גם במובן שמעשה זה—של שבירת הלוחות, שהביא את ההכרח לחיבור ספר דברים—משה עמד עליו מעצמו, וכן אמרו[25] שמשה שבר את הלוחות מדעתו, והסכים הקב"ה על ידו, "ואלמלי לא נשתברו, היו ישראל חייבין כליה".[26] מכוח מעשה עצמאי זה של משה, התבקש המשכו ע"י משה, וזה ענייננו של משנה תורה, שמשה מפי עצמו אמרו.

המעמד של הלוחות הראשונות היתה בו הסגולה של הערבות, "ויחן שם ישראל", ומכיוון שעשו את העגל, בא הפירוד ונשברה האחדות הישראלית.[27] הפירוד הזה הוא שאפשר את מלחמת האחים בישראל, "הרגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרובו",[28] והוא אף שאיפשר בסופו של דבר את הצלתם של ישראל. אם האחדות היתה נשארת בעם למרות מעשה העגל, הרי היתה נפגמת כל מעלת ישראל, ולא היתה יכולה לחזור לתקנה. שעה

---

14. שמות יט, ב.
15. ראה מכילתא יתרו פרשה ה; תנחומא יתרו יג; שוחר"ט פרק ח. וראה סנהדרין כז, ע"ב ולעיל פי' ויצא תר"ץ; וישלח תר"ץ.
16. דברים לב, ח-ט.
17. "אורות" עמ' קמד סעיף ג.
18. ראה תו"ש שמות יט אות כה ושם בהערות.
19. תנחומא נצבים ג וראה "כלי חמדה" ראש פי' דברים.
20. ראה של"ה מסכת תענית, דרוש מטו"מ.
21. סנהדרין מג, ע"ב; סוטה לז, ע"ב, ובירושלמי סוטה פ"ז, ה"ה.
22. ראה "כלי יקר" ויקרא יט, יז: "הערבות של כל ישראל גורם התוכחה, ואם אינו מקבלה, אז נקי הוא ממנה, כי אין שורת הדין נותן שיסבול אחד בעד חברו שאינו ברשותו, אך בדבר זה לבד נעשו ישראל ערבים, שבזמן שיש בידו למחות ואינו מוחה, אז דין הוא שייתפס בעבורו". על דברי הרב עצמו בנידון, ראה בהסכמתו לספר "מטה שמעון" ח"ג, ירושלים תר"ץ. (חזר ונדפס ב"תחומין" ה עמ' 283, ו"בהסכמות הראי"ה" עמ' 66.) וע"ע "פחד יצחק" אגרות ומכתבים, עמ' ח. "תורת הערבות" בתוך "צניף מלוכה" מאת הרב מ"צ נריה.
23. מג, ע"ב. וע"ע ב"עיון יעקב" שם שהסביר את מחלוקת ר' יהודה ור' נחמיה בדבר המפלה בעי במחלוקתם על הנגלות או הנסתרות.
24. ראה תנחומא יתרו סי' יג.
25. שבת פז, ע"א.
26. לקח-טוב וראה תו"ש שמות לד אות כא.
27. "אשר ילכו לפנינו", ואילו במקביל ללשון היחיד של מתן תורה היה צריך להיאמר, "אשר ילכו לפני".
28. שמות לב, כז.

ששבר משה את הלוחות, הוא שבר יחד אתם את סגולת ישראל לאחדות. סגולה זו היא כקדושה לשעתה, לשעת מתן-תורה, ולא היתה בה עמידה לדורות בבחינה תדירה. אלמלא החטא, היו ישראל מאמצים לעצמם את מעלת קדושת השעה בתדירות. מעתה, כשחטאו, נגוזה קדושת השעה ונותרה בחינת התדיר, זו של לוחות שניות, ובמקביל להם—סגולת הערבות שנטע בהם משה בערבות מואב.

מטרתו של משה רבנו בספר משנה תורה היתה להכין את ישראל לקראת קבלת קדושת הערבות, אותה שהיו חסרים לאחר שבירת הלוחות. אולם ערבות זו תהא מעתה בבחינת התדיר, לדורות, ולא במעלת קדושת השעה, המיוחדת למעמד מתן-תורה.

כעין חילוק זה בין שעה לדורות מופיע אף בגמרא[29] בהדגשת ההבדל ביחס שבין תורה לתפילה. התורה היא חיי עולם, התפילה—חיי שעה. ויש בגמרא מעין ביקורת על "המניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה". ובחידושי "בכור שור" למסכת שבת הקשה, שהרי גם בתפילה ישנן בקשות על חיי עולם, כדעת, תשובה וכו', וכיוצא בדבר בקשות על גאולתם של ישראל, בנין ירושלים, שיבת העבודה למקדש וכו'. יש איפוא לפרש[30] "חיי שעה" במובן של בקשות שהן אמנם חיי עולם, אולם קבוע להם זמן, זמני התפילה, ערב ובוקר וצהריים. קביעות זו הופכת את ערכי התפילה לקדושים בקדושת השעה, ומכאן מה שאמרו[31] "ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו", דהיינו שקדושת השעה תיהפך לתדירה, לקדושת דורות.[32]

ע"פ הגדרות אלו יובן באופן אחר הפסוק,[33] "מסיר אזנו משמוע תורה, גם תפילתו תועבה". התורה היא הקדושה התדירית, המתנה לדורות, ואם אין ישראל יכולים לקבל את קדושת הדורות, הרי ודאי שאף התפילה, קדושת השעה, תהיה להם לזרא.[34]

חלוקה מעין זו נזכרת אף בהפטרת היום,[35] "חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי", ואילו שבת אינה נזכרת והיא אף אינה נמאסת. שבת הרי היא קביעא וקיימא[36] ואינה תלויה בזמן, היא בבחינת הקדושה התדירית, ואילו ראשי-חודשים ומועדות תלויים בזמן והם בבחינת קדושת שעה.[37] על שבת נאמר, "וקראת לשבת עונג",[38] ואילו ביו"ט מצווים על השמחה "ושמחת בחגך".[39] ביו"ט, מתוך השמחה בא העונג הרוחני, ובשבת, מתוך העונג באה השמחה.

קדושת השבת התדירית היא הגורמת לכך שאין העונג של השבת אסור בימי האבלות, לא האבלות האישית-פרטית ולא האבלות הציבורית-לאומית. באבלות על מת קבעו חז"ל זמן לבכי, להספד, לתספורת.[40] ואילו אחר הזמן, אסורה האבלות, שהרי גזרה על המת, שישתכח מן הלב, ואין אפוא מקום להתאבל.

אמנם ביחס לחורבן הבית, הרי מובטחים אנו, "גדול יהיה כבוד הבית הזה, האחרון מן הראשון",[41] נמצא שאליבא דאמת אין על מה להתאבל, שהרי אף חורבנו של הבית הוא הכנה לתקנתו המעולה עוד יותר, וסתירתו היא על מנת לבנותו. מכאן סיומה של ההפטרה, "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה",[42] בצדקה שעשה הקב"ה עם ישראל, ששפך חמתו על העצים והאבנים,[43] וע"י זה הציל את ישראל מכיליון ח"ו, וזה פדיונם של בני ציון.

כיוצא בדבר אצל משה עצמו. אילו היה משה רבינו נכנס לא"י והיה בונה את ביהמ"ק בידיו, לא היה המקדש חרב כלל, ואם היו ישראל חוטאים, לא היה הקב"ה שופך את זעמו על העצים והאבנים אלא על ישראל.[44] זוהי הבחינה של "שבירת הכלים";[45] נשתברו הכלים, המסגרות, ונשתמר הפנים; נשתברה החבית, ונשתמר היינה.

התיקון של העתיד יכלול אף את הלוחות הראשונות המתחזים כשברים. "כי גדול כים שברך, מי ירפא לך",[46] "א"ר חולפאי מי שהוא עתיד לרפאות שברו של ים הוא ירפא לך".[47] התורה קרויה ים, והלוחות קרויים ים, "ארוכה מארץ

---

29. שבת י, ע"א.
30. וע"ע "אור המאיר" פ' קרח.
31. ברכות כא, ע"א.
32. ע"ע "עולת ראיה" ח"א עמ' יא.
33. משלי כח, ט.
34. ראה "עולת ראיה" ח"א עמ' כא.
35. ישעיה א, יד.
36. ביצה יז, ע"א.
37. אמנם במושג שבת—במובן הנזכר במל"ב ד, יג: לא חודש ולא שבת, ומשמש מקור לחיוב אדם להקביל פני רבו ברגל--הכוונה היא ליום חג.
38. ישעיה נח, יג.
39. דברים טז, יד.
40. מועד קטן כז, ע"ב.
41. חגי ב, ט.
42. ישעיה א, כז.
43. איכה רבה ד, טו.
44. ראה מדרש רבה מהדורת ליברמן ירושלים תשל"ד עמ' 48. לעיל פ' חוקת תרפ"ט הערה 33. ע"ע בילקוט "מעם לועז" ואתחנן ג, כו בשם "יוסף לקח" לר' חיים אבולעפיה.
45. ראה מאמר "התעלות העולם" אורות הקודש כרך ב, פרק י.
46. איכה ב, יג.
47. איכה רבה ב, יז, ושם במהרז"ו וב"יפה ענף".

מדה ורחבה מני ים".[48] "ממולאים בתרשיש"[49] וכו' "בין דיבור ודיבור, דקדוקיה ואותיותיה של תורה כימא רבא", "ששמו תרשיש והוא הים הגדול".[50] את שברו של ה"ים הגדול", של ה"תרשיש", את שברי הלוחות ירפא ד' לעתיד לבא, כשיהיו ישראל ראויים לעמוד באורה של קדושת השעה. לכן גם עתה, "שברי לוחות מונחים בארון",[51] והרי הם משתמרים עד לעת התיקון.

נמצא שבארון גנוזה קדושת השעה—לוחות ראשונות, וקדושת דורות-לוחות שניות.

החילוק בין צורות ההתנבאות השונות, אף הוא מוסבר בדרך זו. הנבואה כמתנה לישראל,יסודה בקדושת השעה, "נביא מקרבך וכו' כמוני", בהתייחסות למשה רבנו,[52] ולכן אין נבואה זו יכולה להיכתב לדורות, והיא אינה עומדת אלא לשעתה. מיוחדת היא מדרגתו של משה עצמו שלא נכלל בחטא העגל ונשתמרה אצלו הסגולה של אחדות הלוחות הראשונות. מכאן מה שאמר לו הקב"ה, "ואעשה אותך לגוי גדול,,[53] דהיינו שבמשה עצמו תצטמצם קדושת אחדות ישראל. אולם משה סרב "ואם אין, מחני נא מספרך אשר כתבת".[54] התורה היא נצחית וקדושתה עומדת לדורות. התורה נבראה בשביל ישראל הקיימים לדורות, והרי הם מתייחסים לקדושת הדורות שבגילויי נבואת התורה. מעתה מובנת היא טענת משה. אם אכן קדושת הכלל תצטמצם רק בי--מחני נא מספרך. כי אז הרי אין צורך בתורה שהיא לדורות, מאחר וקדושת משה היא בבחינת שעה. על-כך בא המענה "כתב לך את הדברים האלה, כי ע"פ הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל",[55] דהיינו משה וישראל נכללים בכלל אחד של קדושת הדורות.

מעתה מתברר אף עניינה של הנבואה לדורות. מאחר שכל נבואה תלויה במשה "כמוני", ומאידך "לא קם נביא עוד בישראל כמשה" שנבואתו היא בבחינת קדושת שעה, והרי נבואות לשעתן לא נכתבו, לכן אמרו חז"ל, "ספר דברים, משה מפי עצמו אמרו", דהיינו שמשה רבנו לא הסכים לתכנית, "ואעשה אותך לגוי גדול", והכליל את מדרגתו בבחינת כלל ישראל, בבחינת קדושת הדורות התדירה. מכאן נפתח פתח לנבואת שאר הנביאים שנכתבו לדורות. כאן נקודת החיבור בין בחינת ה"דורות" של משה לזו של כל הנביאים, מכאן הדימוי "כמוני". "מפי עצמו" של משה, עמדתו העצמאית-להיכלל בישראל-לאחר מעשה העגל, היא שאיפשרה את כתיבת הנבואה לדורותיה.

יסוד זה של הכתיבה בא לאחר חטא העגל, שהרי "אלמלי חטאו ישראל לא היה ניתן להם אלא חמישה חומשי תורה וסי' יהושע בלבד",[56] ולא היתה קדושה לדורות ולא נבואה לדורות, אלא הכל בעצמת השעה הגדולה של מתן תורה ושל הלוחות הראשונות. מאחר שנשתנו התנאים, אמר משה את ספר דברים, בחינת לוחות שניות, והניח את היסוד לנבואת הדורות.

<u>בשולי השמועה:</u>

עניינו וייחודו של ספר דברים הוא נושא שדנו בו מימות חז"ל ועד ימינו.

בגישתו של הרב לבעיה יש יסודות חדשים-מקוריים ויסודות מחודשים ע"פ מקורות קודמים.

הסוגיה כולה מתייחסת לנושא הנבואה ומדרגותיה (ראה לעיל פי' מטו"מ תר"ץ; בשולי השמועה) מדרגות המבדילות בין התורה וסי' יהושע לבין שאר ספרי התנ"ך, בין נבואה לשעתה ובין נבואה לדורות, בין גילויים שדרגתם בבחינת "לוחות ראשונות" לבין אלו שדרגתם "לוחות שניות".

אכן בשטף השיחה מתרחבת מסכת המדרגות: ישראל והעמים, נגלות ונסתרות, תורה ותפילה, שבת ומועדים, אבל יחיד ואבלות של הציבור, ובאים הסברים, על דרך הגלגול, בענייני תוכחה וערבות, בענייני דיומא ובלשונות ההפטרה.

אמנם מושגים כמו "מפי עצמו" [מדעת עצמו, ששבר הלוחות] "קדושה לשעתה" [קדושה נאצלת המתקיימת, בגלל עליונותה, רק לשעה] "אלמלי חטאו ישראל" [במעשה העגל]— כל אלה מתפרשים בצורה מיוחדת ביחס למדרגתם הרוחנית של ישראל לאחר חטא העגל; מעמד ומדרגה שפתחו פרק חדש בתולדות הרוח בעולם—נבואה לדורות. ספר דברים הוא התוצר הראשון של חידוש זה.

---

48. איוב יא, ט; עירובין כא, ע"ב.
49. שיר-השירים ה, יד.
50. ירושלמי שקלים פ"ו, ה"א ושם ב"קרבן העדה".
51. בבא-בתרא יד, ע"ב; השווה: "בית יעקב" שמות עמ' 439, "מחשבות חרוץ" עמ' 97, ליקוטי מאמרים עמ' 202.
52. ראה לעיל פי' מטו"מ תר"ץ.
53. שמות לב, י.
54. שמות לב, לב.
55. שמות לד, כז.
56. נדרים כב, ע"ב.